

УДК 371 (71) 09

Романюк Світлана Захарівна

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки

та методики початкової освіти

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

DelevSV@yandex.ru

ЕВОЛЮЦІЯ ДИДАКТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РІДНОМОВНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНЦІВ У КАНАДІ І США

Анотація. У статті розглядаються особливості навчання рідної мови в українській діаспорі США та Канади і його навчально-методичне забезпечення; проаналізовано підручники та навчальні посібники з української мови для рідномовного шкільництва в діаспорі, їх дидактичний супровід і можливості використання у навчальному процесі; розкрито структуру, зміст та методичний апарат посібників для навчання української мови (система лінгвістичних вправ, завдань, ілюстрації до текстів, визначення лінгвістичних понять); навчальні книги українських педагогів Канади і США розглядаються як важливий засіб підвищення ефективності навчання рідної мови та формування національно-патріотичних почуттів закордонних українців; подальшого дослідження заслуговує їх використання у навчальному процесі рідномовного шкільництва діаспори.

Ключові слова: українська діаспора; рідномовна освіта; українська мова; навчальні книги.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Етнокультурні та соціодемографічні процеси, які динамічно розвиваються в західній українській діаспорі впродовж другої половини минулого століття, виокремили як найголовнішу, життєво важливу проблему – збереження національної самобутності її членів. Самозбереження, на слушну думку багатьох учених різних країн, це найвищий природний закон, що стосується як окремих, так і національних спільнот; тому кожна людина, яка шанує свою гідність, зберігає свою національну тотожність та плекає свої етнокультурні цінності. Почуття національної ідентичності людина набуває у процесі співдії із своїм вужчим і ширшим оточенням та водночас через процес освіти й виховання. Основним чинником у формування особистості людини і засобом збереження національної тотожності є рідна мова – тобто та мова, якої дитина навчається від своїх батьків та оточення, з яким співдіє.

Особливого значення розвиток рідної мови набуває в діаспорі, зокрема в середовищі поліетнічних держав, якими є, наприклад, США і Канада, де проживає

найбільше українців у західному світі. Провідну роль у цьому процесі відіграє навчально-методичне забезпечення опанування рідної мови, серед якого основне місце займають підручники та різного виду посібники. Творення їх на науковій основі в західній українській діаспорі розпочалося в 40-х роках минулого століття і триває донині. Проте у вітчизняній педагогічній науці належного висвітлення цей процес не знайшов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вперше до проблеми дидактичного забезпечення рідномовного шкільництва українців у Канаді в контексті своїх наукових інтересів звернулися А. Марушкевич та І. Руснак. Частковий аналіз підручників діаспорних педагогів у своїх дисертаційних дослідженнях здійснили Г. Бигар, Ю. Заячук та С. Романюк. До розгляду даної проблеми зверталися також І. Кізен, Б. Степанишин, Г. Філіпчук та інші вчені. Однак цілісний аналіз процесу підручникотворення в українській діаспорі та дидактичного апарату навчальних книг предметом науково-педагогічного дослідження ще не був, хоча потреба у ньому, безперечно, є, особливо в умовах формування світового освітнього простору, коли проблема збереження національної ідентичності, зокрема й рідної мови, набуває першочергового значення.

Окреслення невирішених питань, порушених у статті. Сучасними лінгводидактами в Україні ще не проаналізовано структуру, зміст та дидактичне забезпечення навчальних книг з української мови для рідномовного шкільництва у західній діаспорі.

Метою статті є аналіз процесу створення підручників та навчальних посібників з української мови для рідномовного шкільництва в діаспорі та розкрити їх дидактичний супровід і можливості використання у навчальному процесі.

Виклад основного матеріалу дослідження. В активну фазу процес створення дидактичного забезпечення навчального процесу українського шкільництва в західній діаспорі вступив на початку 1950-х років. У цей час до США та Канади у складі третьої імміграційної хвилі прибули професійні педагоги які вже мали відповідний практичний досвід. Але в нових умовах необхідно було врахувати одну досить суттєву обставину: діти, які приходили до рідних шкіл (Канада) та шкіл

українознавства (США) здебільшого були позбавлені українського мовного середовища і, крім того, навчалися в державних школах англійською мовою за підручниками, що відповідали тогочасним досягненням педагогічної науки. Отже, українським лінгводидактам необхідно було врахувати їх під час створення навчальних книг для підростаючих поколінь діаспорних українців.

Одним із перших таких видань у західній діаспорі став посібник Б.Романенчука «Українська мова. Граматичні й правописні вправи для другого року навчання української мови. Перша частина» (1952). Структура його своєрідна. Автор подає зразок мовної одиниці (наприклад, речення «Батько читає газету»), далі стисло коментує її («Ці слова виявляють якусь думку»), пропонує учням написати ще подібні слова, що виражають певну думку, і, зрештою, ставить запитання: «Як назвемо слова, що виявляють якусь думку?» Відповідь на нього подається у рамочці і виділяється шрифтом:

Слова, що виявляють якусь думку,
називаємо **реченням**.

Щоб закріпити знання учнів про дану граматичну категорію, Б.Романенчук пропонує дві наступні вправи, які необхідно виконати усно і письмово. Наприклад:

2. Вправа.

Авто їде. Собака гавкає. Кінь біжить. Дитина плаче. Хлопчик пише. Дівчина читає. Мати працює.

Прочитайте і запишіть ці речення в зошиті. Скільки тут є речень? Що то є речення?

**Речення – це думка, виявлена
словами**

3. Вправа.

Сонце Вітер Дощ

Грім Блискавка Трава

Замість крапок напишіть потрібні слова з дужок, щоб постали речення.

(гріє, віє, росте, гримить, блискає, їде) [4, с.5].

У такий же спосіб учні дізнаються про те, коли і де ставиться крапка і коли вживається велика буква. Завершується засвоєння матеріалу першого розділу «Речення, крапка, велика буква» вправою «Повторення», яка передбачає виконання таких завдань:

Пригадайте і скажіть:

1. Що то є речення?
2. З якої букви починається речення після крапки?
3. Який знак ставимо на кінці речень?

Придумайте і напишіть чотири речення, які складаються з двох, трьох, чотирьох і п'ятьох слів.

1.	2.
3.	4.

Отже, через систему лінгвістичних вправ учні рідних шкіл і шкіл українознавства отримують початкові знання про слова, склади, звуки і букви, окремі частини (іменник, прикметник, дієслово), правопис власних імен і прізвищ, власних назв тварин, вживання знака м'якшення. Необхідно зазначити, що залежно від складності виучуваного поняття пропонується різна кількість вправ і завдань до них. Переважна більшість їх призначена для поглибленого вивчення українського правопису, для розуміння самого процесу життя мови. Важливо й те, що лінгвістичні вправи Б. Романенчука – це цікаві розповіді, які вимагають від учнів не просто механічного переписування пропонованих речень і текстів, а роздумів, міркувань, тобто тренування розуму, розвитку думки. Вправи – завдання дібрані так, що містять здебільшого лексичний матеріал, добре відомий молодшим школярам, особливо родинно-побутового характеру, водночас враховано й етнічний аспект, що сприяє національному вихованню. Для прикладу наводимо таку вправу:

Вправа.

Мої мрії

У небі ясно-голубім зимове сходить сонце

І лле проміння на мій дім і у моє віконце.

Я вмить беру свої книжки й біжу мерщій до школи.

В снігу протоптані стежки виблискують навколо.

Ми всі вчимося залюбки, гартуємось міцнієм,
Читаєм з захватом книжки і про майбутнє мрієм.
І я учитимусь як слід, і буду вірним сином
Найкращої на цілий світ моєї України.

Спишіть усі дієслова, що в теперішньому часі [4,с.34].

Позитивною рисою посібника Б. Романенчука вважаємо також широке використання автором усної народної творчості українців – прислів'їв, приказок, скоромовок. За їх допомогою діти пізнають навколишній світ, вчаться бути уважними, швидко і правильно розв'язувати певні завдання, логічно міркувати.

Заслугою педагога є і те, що мова його посібника легка, жива, зорієнтована на вікові особливості дітей, які живуть в іншомовному середовищі. Даний навчальний посібник можна використовувати як на уроці, так і для самостійного опрацювання вдома – навіть і без допомоги старших.

Зазначимо, що, прагнучи допомогти дітям, які з «родинного дому виносять щораз менше знання рідної мови, бо нова країна поселення займає в їх щоденному вжитку щораз більше місця і їх спосіб думання й вислову щораз більше віддаляється від українського» [3, с.2], Б. Романчук згодом досить суттєво удосконалив свій навчальний посібник, перевидав його і поширив також на перший рік навчання української мови, яка для багатьох українських дітей в англomовних країнах проживання стала вже другою, додатковою. Слід підкреслити, що це видання вигідно відрізняється від першого як зовнішнім, поліграфічним оформленням (включення графічних чорно-білих малюнків, виділення шрифтами текстів вправ, завдань до них, лінгвістичних понять і т.д.), так і змістовим наповненням (розширено кількість текстів етнокультурного спрямування, багатшим є їх жанрове розмаїття і ін.). Підкреслимо, що автор підсилив розвивальний потенціал завдань. Це підтверджує, наприклад, уже перша вправа до розділу «Речення»:

Вправа.

(малюнок)

Хлопчик пише.

(малюнок)

Дівчинка читає.

Прочитайте спершу про хлопчика, а потім про дівчинку. Ці слова означають якусь думку. Яку думку? Що хлопчик пише, а дівчинка читає. Дивлячись на образок, ми бачимо хлопчика і дівчинку. Ми думаємо собі, що хлопчик пише, а дівчинка читає. Коли ми це подумали, то зараз же й висказали свою думку словами.

Слова, що виявляють якусь думку, називаються реченням[3, с.3].

До активної пізнавальної діяльності спонукають учнів і завдання типу: «Назвіть і нарисуйте дерев'яні меблі, що у вашій вітальні, спальні й їдальні» (с.9), «Занотуйте і поясніть нові слова: малина, тварина (с.15), «Чи зміна наголосу змінює значення слова?» (с.30) та ін.

Знання учнів з українського правопису суттєво розширюють і закріплюють вправи та завдання, вміщені в розділах «Велика буква в Божих назвах» та «Велика буква в віршах».

Із збільшенням обсягу вивченого матеріалу цілком закономірно ускладнюються й завдання. Наприклад, до запропонованих слів написати споріднені; вставити пропущені букви, пояснити слова і т.ін.

Для збагачення словникового запасу наводяться нові слова, окремі з яких графічно виділяються.

Аналізований посібник Б.Романенчука пропонує для засвоєння такі теми:

- подвоєння приголосних;
- іменники;
- число іменників;
- дієслово;
- прикметники та інші.

Позитивним аспектом його є і те, що, як приклади, подаються речення і тексти на патріотичну та релігійну тематику, а це закладає основи національно-духовного виховання юного покоління закордонних українців. До посібника включено, зокрема, поезії Т. Шевченка і В. Самійленка, тексти про Україну, її міста і ріки, видатних поетів Т. Шевченка й Лесю Українку (було б доречно, якби було представлено хоча б один її поетичний твір). Вважаємо, що даний навчальний

посібник свої функції виконував і був надійною підмогою вчителям українського шкільництва в урізноманітненні видів і прийомів навчальної діяльності учнів. Матеріали посібника можуть бути цікавими і корисними й для сучасного вчителя, зокрема й в Україні.

Активному засвоєнню української мови, збагаченню культури мовлення рідношкільників сприяли видання довідникового характеру, що розглядали окремі аспекти мовної діяльності, слововживання і т.д. Зокрема, у 1960-х – 70-х роках масовим тиражем видано «Найголовніші правила українського правопису» (1965, Нью Йорк) – передрук однойменного академічного видання, що з'явилося в Празі 1925р. У анотації до книжечки (її обсяг складає всього 16 сторінок) М. Чарторийський зазначає: «Перевидаємо цей правопис без змін тому, бо це ж, фактично, документ часу, документ не засміченого ще москалізмами української мови і правопису» [2,]. Його мета – ознайомити діаспорних українців з тими мовними нормами, які Українська академія наук затвердила в 1920р. Щоправда, вони в Україні зазнали суттєвих змін під впливом російської мови, але, що найважливіше, цих змін не визнавало чимало мовознавців, журналістів, письменників у діаспорі. А це позначалося на мові преси, підручників, офіційних документів українських організацій і установ, досить часто породжувало гострі теоретичні дискусії з представниками тієї частини етнічної спільноти, яка визнавала сучасну українську літературну мову. Наголосимо, що така ситуація найбільше ускладнювала процес засвоєння української мови молодшими поколіннями українців, які народилися в англomовному світі і через це опинялися нерідко перед вибором: яку ж мову вивчати і де її вживати? Вихід, як правило, знаходили автори навчальних книжок і вчителі, які їх використовували в навчальному процесі рідних шкіл.

До видань такого характеру належить посібник Я.Рудницького «Г'-проскрибована буква в ССРСР» (1970, Вінніпег). По суті, це словник вживання букви «Г'», вилученої з української мови і правопису в Україні в 1930-х роках, складений в алфавітному порядку. Добираючи довідковий матеріал до нього, автор скористався виданнями, що були поширеними в радянській Україні до 1933 року. Це, зокрема,

«Правописний словник» Гр. Голоскевича (видання сьоме, 1930, Харків- Київ) та «Словник чужомовних слів» І. Бойківа і ін. (1932, Харків – Київ). Слід наголосити, що в мові українських діаспорян ця буква і позначуваний нею звук вживалися постійно. Згодом, з проголошенням незалежності України, вона повернулася на своє законне місце в українському правописі і українській мові як мові державній. Не останню роль у цьому зіграла, безперечно, тверда, послідовна позиція української діаспори. Здійснений нами аналіз навчальної та навчально-методичної літератури є її підтвердженням.

У цей же період з'явилося ще одне довідкове видання, мета якого – посилити зацікавлення англомовних українців, народжених у державах проживання, українською мовою, її милозвучністю, незліченними скарбами. Маємо на увазі посібник В. Сафроніва-Левицького «Ідіоми української мови» (1963, Вінніпег).

Дана книжка є тлумачним словником окремих українських ідіом. Побудована вона таким чином: зліва написане слово, а справа подано його тлумачення в реченні, прислів'ї, приказці. Наприклад:

Вовк	<p><u>Викликати вовка з лісу</u> – провокувати щось, накликувати біду.</p> <p><u>Вовче плем'я</u> – погана родина.</p> <p><u>Вовк в овечій шкурі</u> – гіпокрит, скрита людина. «Остерігаю тебе; це вовк в овечій шкурі».</p>
------	---

Після кожного тлумачення наводиться приклад: слово у контексті.

До словника включено такі слова, як кіт, собака, лис, осел, свиня, ведмідь, мавпа, різні птахи, серце, ноги, печінка, горло, кров та ін.

Важливо, що кожна ідіома має своє пояснення щодо сфери вживання й приклади, як правильно можна його застосовувати в мові [5]

Таку ж функцію – формувати культуру мовлення учнів рідних шкіл у діаспорі – покликаний виконувати і навчальний посібник Я.Козловського «Наголос в іменниках на – ння і –ття» (1977, Торонто). Звертаємо на нього увагу ще й тому, що його автор виступає прихильником української літературної мови і розглядає

вживання наголосу саме у ній – як нормативному варіанті української мови. Посібник складається з трьох частин – теоретичної, практичної і словникової. У першій обґрунтовано три підходи до розгляду явищ мови (науково-теоретичний, нормативний і стилістичний), дано визначення дефініції наголос (прикметно, що автор посилається на тлумачення цього поняття І.Огієнком та М.Івченком і робить висновок, що «обидві ці дефініції не суперечні, а радше доповнюють одна одну») та охарактеризовано його місце у слові. Оскільки найбільше труднощів щодо наголошування виникає у віддієслівних іменниках середнього роду на –ння і –ття, Я.Козловський розкриває механізм їх творення і поділяє «на декілька груп, залежно від того, який вони приймають наросток» [1,с.4].

Основну частину посібника складають віддієслівні іменники з нерухомим (А) і рухомим (Б) наголосом та іменники, що не походять від дієслів. Наведено спосіб утворення іменника та його наголошування (бажати – бажання, думати – думання, відновити – відновлення і т.д.). Звернено увагу на наголошування іменників недієслівного походження (безталання, сумління, ластовиння тощо).

Вдало доповнює основний зміст навчального посібника словник (с.19-20), в якому наведено тлумачення значень рідковживаних слів.

Вважаємо появу такого видання цілком доречним, оскільки вміщений у ньому матеріал вводить учнів у складний світ орфоєпії української мови і допомагає їм утвердитися в ньому, а в окремих випадках навіть і вчителям.

У 1973 р. у Нью-Йорку видана оригінальна за змістом і формою, пронизана високими патріотичними мотивами «Абетка з історії України». Безперечно, це не звичайний навчальний посібник, що їх, як правило, отримують до рук молодші школярі, які тільки починають опановувати український алфавіт. Це талановито ілюстрована художником Я. Паладієм і відтворена в лаконічній поетичній формі талановитим майстром слова Л. Полтавою історія українського народу. Кожна з 33 букв має свою відповідну, влучну, інколи таки зворушливу ілюстрацію і до неї 12-рядкову поезію, що передає зміст і настрій ілюстрації, збуджує в дитячому серці відповідні емоції та почуття.

Розглянемо, для прикладу, першу букву – **А**: ілюстрація – Архангел Михаїл, тобто давній герб столиці України міста Києва. До цієї букви подано вірш Л. Полтави:

Архангел і Архистратиги

Такі незвичні ці слова.

Вони прийшли з тієї книги,

З якою думка ожива ...

Друга буква – **Б**: ілюстрація – бандура, на якій грає козак. До ілюстрації – вірш:

Взяв козак бандуру в руки,

Кобзи давньої сестру:

Попливли, заграли звуки,

Наче хвилі по Дніпру ...

Кожна ілюстрація, згідно із задумом автора, - чи це Гетьман, чи Гонта, Довбуш, князь Ігор, княгиня Ольга, Іван Франко, Тарас Шевченко, Прометей, каменярі, запорожці, сини, млин-вітряк, чумаки – та поетичні рядки викликають у юного читача гордість за свою прабатьківщину, пробуджують любов до неї, народжують бажання пізнавати її історію і сучасне життя.

Посібник можна використовувати як ілюстративний матеріал під час навчання грамоти за букварем. Він допоможе вчителю створити в класі піднесений емоційно-естетичний настрій і не залишить байдужою жодну дитину. Навіть відсутність у ньому дидактичного супроводу не вплине на ефективність цього процесу.

Висновки. Навчальні книги українських педагогів Канади і США, які з'явилися в другій половині ХХ ст., сприяли підвищенню ефективності навчання рідної мови в системі українського шкільництва цих країн. Вони врахували психолого-вікові особливості учнів, обставини побутування української мови в поліетнічному середовищі США та Канади. Наявних у них зміст та дидактичний апарат були спрямовані на формування національно-патріотичних почуттів молодшої генерації закордонних українців та розвиток їх культури усного і писемного мовлення.

Перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Вважаємо, що поглибленого вивчення заслуговує використання проаналізованих навчальних посібників у педагогічному просторі рідномовного шкільництва українців США, Канади та інших країн проживання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Козловський Я. Наголос в іменниках на –ння і –ття / Яків Козловський. – Торонто, 1977. – 20с. С.4.
2. Найголовніші правила українського правопису. Нове видання. – Нью Йорк, ЗДА, 1965. – 16с.
3. Романенчук Б. Передмова / Б.Романенчук. Українська мова. Граматика й правописні вправи. Підручник для першого й другого року навчання української мови. – Філадельфія «Київ», 1961. – 98с.
4. Романенчук Б. Українська мова / Б.Романенчук. – Філадельфія, 1952. – 50с.
5. Софронів-Левицький В. Ідіоми української мови / В.Сафронів-Левицький. – Вінніпег, 1963. – 64с.

Рецензент

Руснак І. С. – д. пед. н., проф.

Стаття надійшла до редакції 5.09.2014

ЭВОЛЮЦИЯ ДИДАКТИЧЕСКОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ РОДНОЯЗЫЧНОГО ОБРАЗОВАНИЯ УКРАИНЦЕВ В КАНАДЕ И США

Романюк Светлана Захаровна

кандидат педагогических наук, доцент кафедры педагогики
и методики начального образования

Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича, г. Черновцы

DelevSV@yandex.ru

Аннотация. В статье рассматриваются особенности обучения родному языку в украинской диаспоре США и Канады и его учебно-методическое обеспечение; проанализированы учебники и учебные пособия по украинскому языку для родноязычных школ в диаспоре, их дидактическое сопровождение и возможности использования в учебном процессе; раскрыта структура, содержание и методический аппарат пособий для обучения украинскому языку (система лингвистических упражнений, заданий, иллюстрации к текстам, определения лингвистических понятий); учебные книги украинских педагогов Канады и США рассматриваются как важное средство повышения эффективности обучения родному языку и формирования национально-патриотических чувств зарубежных украинцев; дальнейшего исследования заслуживает их использование в учебном процессе украинских школ диаспоры.

Ключевые слова: украинская диаспора; родноязычное образование; украинский язык; учебные книги.

EVOLUTION OF DIDACTIC SOFTWARE RIDNOMOVNOYI UKRAINIAN EDUCATION IN CANADA AND THE USA

Svetlana Z. Romaniuk

PhD in pedagogics, associate professor of pedagogy
and methods of primary education
Chernivtsi National University of handicrafts, Chernivtsi
DelevSV@yandex.ru

Abstract. The paper studies the features of the native language in the Ukrainian diaspora in Canada and the United States and its training and methodological support; analysis of textbooks and manuals on Ukrainian language native schooling in the diaspora, their didactic support and possible use in the educational process; the structure, content and methodical manuals for machine learning Ukrainian language (linguistic system of exercises, tasks, illustrations to the text, the definition of linguistic concepts); textbook Ukrainian teachers in Canada and the United States are seen as an important means of improving the efficiency of learning the native language and the formation of national and patriotic feelings Ukrainian Foreign; deserves further study their use in the educational process native schooling diaspora.

Keywords: Ukrainian diaspora; native education; Ukrainian language; educational book.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Kozlovskiy Ia. Emphasis on -nya in nouns and -tya / Yakiv Kozlovskiy. – Toronto, 1977. – 20 p. S.4. (in Ukrainian).
2. The principal Ukrainian spelling rules. A new edition.. – Niu York, ZDA, 1965. – 16 p. (in Ukrainian).
3. Romanenchuk B. Introduction / B.Romanenchuk.Ukrainian language. Grammar and spelling exercises. The textbook for the first and second year of teaching Ukrainian – Filadelfia «Kyiv», 1961. – 98 p. (in Ukrainian).
4. Romanenchuk B. Ukrainian language /B.Romanenchuk. – Filiadelfia, 1952. – 50 p. (in Ukrainian).
5. Sofroniv-Levytskyi V. Idioms Ukrainian language / V.Safoniv-Levytskyi. – Vinnipeh, 1963. – 64 p. (in Ukrainian).